

אכילת הפסח על השובע

הרב אבישי נתן מייטליס שליט"א

התוספתא בפסחים פ"ה ה"ג בארה את טעם הדין שהחגיגה נאכלת תחילה: 'כדי שיהא הפסח נאכל על השובע'. טעם זה הינו המניע לחיוב להקריב את החגיגה, וכך אמרה המשנה, בזמן שהם מועטים קרב .

הרמב"ם בהל' פסח פ"ח ה"ג כתב: 'מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע, לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר אוכל מהן תחילה ואח"כ אוכל בשר הפסח כדי לשובע ממנו'.

הרמב"ם בהל' חמץ ומצה פ"ח הל' ז-ט פרט את סדר אכילת הלילה, וממנה עולה שפעמיים אכלו מהפסח: ה"ז: 'ואחר כך מברך ברוך אתה... על אכילת הזבח ואוכל מבשר חגיגת ארבעה עשר תחלה. ומברך ברוך אתה... על אכילת הפסח ואוכל מגופו של פסח'. ה"ט: 'ואחר כך נמשך בסעודה ואוכל כל מה שהוא רוצה לאכול ושותה כל מה שהוא רוצה לשתות. ובאחרונה אוכל מבשר הפסח אפילו כזית ואינו טועם אחריו כלל. ובזמן הזה אוכל כזית מצה ואינו טועם אחריה כלום. כדי שיהיה הפסק סעודתו וטעם בשר הפסח או המצה בפיו שאכילתן היא המצוה'. הרי שאחר אכילת החגיגה אכלו מהפסח על השובע, ולאחר שהמשיך בסעודתו, מסיים באכילת הפסח בכדי שישאר טעם הפסח בפיו.

כן הסיק המהר"ם חלוואה בדף קי"ט: לאחר שהקשה שהמשנה הורתה לאכול הפסח בתחילת הערב מיד לאחר החרוסת, ולאחר מכן אמרה לאכול הפסח באחרונה. ובאר שהפסח נאכל פעמיים, בתחילת הערב כמצוותו ובסופו בכדי שיאכל על השובע: 'היו עושין כל סדר הפסח, אכילת מצה ומרור ופסח קודם הסעודה... והיו מניחין מן הפסח כזית לכל אחד... כדי שיהא נאכל על השובע'. וכן סברו תניא רבתי הל' פסח והמאירי בפסחים בדף קיד. (וסבר שאף החגיגה נאכלת פעם שנייה).

הכלבו בהגדה בס"י נא באר בכך את שאלת החכם, מדוע אוכלים מהפסח פעמיים, ומשיבים לו שאוכלים שוב מהפסח בכדי שיאכל על השובע: 'מדוע אנו אוכלין כזית מן הפסח תחילה, ואחר כך אוכלין החגיגה ומניחין הפסח אחריה... זה גם כן תשובה... לפי צריך לאכול כזית מן הפסח באחרונה שישאר טעם הפסח בפיו'.

אך ברש"י מבואר שדין לאכול על השובע הינו לאכול את הפסח בסוף אכילתו, ולא חיוב נוסף לאכול הפסח בהיותו שבע, כך באר בדף מ. בד"ה 'באחרונה': 'ופסח נאכל על השובע, כדתנן

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, וכן באר בדף פו. בד"ה 'אין מפטירין': 'אחר הפסח שהוא נאכל באחרונה על השובע'.

כן פרש הרשב"ם בדף קיט: בד"ה 'מגון': 'אסור לאכול כלום אחר הפסח, שלא יאבד ממנו טעם הפסח, ולפי שדינו ליאכל בסוף על השבע'.

וז"ל הרמב"ן במלחמות בדף כו: מדפי הר"ף: 'הוי יודע שטעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כדי שיהא נאכל על השובע'.

החינוך במצוה ה כתב: 'אחר כך לערב אוכלין אותו... אחר מאכלם, שמצותו לאכול על השובע'. הרי שנחלקו בגדר איסור אכילה על השובע, שלרש"י הכוונה שיאכל הפסח כשהוא במצב של שובע מאכילה ולא לאוכלו בהיותו רעב. ואילו לרמב"ם וסיעתו הציוי הוא לאכול מהפסח עד כדי שובעה, לבר מהדין לאכול ממנו בסוף אכילות בערב זה בכדי שיותר טעמו בפיו, כפי שביטא זאת המהר"ל בסדר ההגדה אות לח: 'ואמר מהר"י סגל דצריך לאכול כשיעור שני זיתים.... ונאכל על השובע וגם כדי שביעה'.

אכילת הפסח על השובע בהשוואה ליתר הקורבנות

הגמ' בפסחים בדף ע. מבארת שדינו של הפסח להאכל על השובע, ובכך מנמקת הברייתא שם מדוע מביאים קרבן חגיגה עם הפסח ונאכלת החגיגה קודם לפסח: 'חגיגה הבאה עם הפסח נאכלת תחילה, כדי שיהא פסח נאכל על השבע'.

יסוד חיוב זה טעון ביאור, מה התחדש בפסח, הלא כל הקורבנות צריכים להאכל על השובע, כפי שהגמ' בתמורה בדף כג. דצריך לאכול את הקדשים על השובע: 'והתניא יאכלו מה ת"ל - מלמד שאם היתה אכילה מועטת - אוכלין עמה חולין ותרומה, כדי שתהא נאכלת על השבע'. וכן למדו הראשונים מדרשת הגמ' בזבחים בדף צא. ובחולין בדף קלב: מהפסוק 'למשחה' שהקודשים נאכלים בחשיבות ובגדולה, והבינו הראשונים שבכלל זה צריכים להאכל על השובע.

רש"י בפסחים בדף פו. בד"ה 'אין מפטירין' אכן באר שדין אכילת הפסח על השובע הינו ככל הקודשים: 'אחר הפסח שהוא נאכל באחרונה על השבע, שכן חובת כל הקרבנות, כדקימא לן (חולין קלב, ב) למשחה - לגדולה, כדרך שהמלכים אוכלין'. וכ"כ הרשב"ם בפסחים בדף קיט: בד"ה 'כגון ארדילאי': 'ולפי שדינו ליאכל בסוף על השבע, וכן כל קרבנות כדכתיב (במדבר יח) למשחה'.

אך תקשה, שהרי אף את החגיגה יש לאכול ככל הקדשים על השובע, ומדוע העדיפו שאכילת הפסח תהיה על השובע ולא את אכילת החגיגה (האפשרות לאכול תחילה חולין וכך יאכלו את כל סוגי הקודשים על השובע לא הועלתה. הוי אומר שהעדיפו שיאכלו קודשים אף בלא דין 'למשחה' מאשר לאכול חולין. מבואר שדין 'למשחה' הינו דין לכתחילה ולא מעכב).

המרדכי בפסחים רמז תריא באר שבשל קושיא זאת נאלץ הירושלמי לטעם חדש מדוע נאכל החגיגה קודם לפסח: 'ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים. ה"ג זבחים קודם פסחים משום דחגיגה היתה באה קודם הפסח, כדמפרש טעמא בפסח שני (ע א) כדי שיהא נאכל על השובע. ובירושלמי מפרש טעמא דהיתה באה קודם הפסח, כדי שלא יבא לידי שבירת עצם. וקשה, דלמה לי טעמא משום שבירת עצם, תיפוק לי משום טעמא דכדי שיהא הפסח נאכל על השבע. וי"ל, אי לאו טעמא משום שבירת עצם היה קשה, אמאי לא היה הפסח נאכל קודם כדי שיהא חגיגה נאכל על השבע. דהא הוא חגיגה [*קדשים] כמו פסח וקדשים נאכלין על השבע (תמורה כג א) דכתיב למשחה כדרך שהמלכים אוכלים דהיינו על השבע, להכי איצטריך טעמא דמפרש בירושלמי דחגיגה באה קודם הפסח משום שיהא הפסח נאכל על השבע, ועוד טעמא אחרינא משום שלא יבא לידי שבירת עצם'. מדוייק בדבריו, שהירושלמי לא חלק על חיוב הפסח להאכל על השובע, אלא שכיון שלפסח ישנם שני דינים ושתי המעלות, להאכל על השובע ולא לשבור עצם, העדיפו להקדים את אכילת החגיגה לפסח. וכן יש לבאר את נימוקו של האור זרוע בס' רנו: 'ופסח נאכל על השבע משום שנאמר ועצם לא תשברו בו, ואם יאכלנו רעב יוכל לבוא לידי שבירת עצם בפסח, ולכך אוכל החגיגה קודם אף על פי שהפסח עיקר'.

אך לבבלי, נותרה הקושיא בעינה, מדוע העדיפו את הפסח שיאכל על השובע, ולא קבעו שיאכל תחילה בכדי שהחגיגה תאכל על השובע?

החינוך במצוה ז באר את מצות הפסח להאכל צלי ולא נא ומבושל כך: 'משרשי מצוה זו... לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי, לפי שהוא מאכל טוב ומוטעם, אבל שאר העם אינם יכולים לאכול מעט בשר שתשיג ידם כי אם מבושל, כדי למלא בטנם. ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחירות להיות ממלכת כהנים ועם קדוש ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חירות ושרות'. כלומר, באכילה על השובע ישנה המחשה של אכילה בדרך חירות כיעודו של הפסח, ולכן מקדימים את אכילת החגיגה בכדי שיאכל הפסח בדרך חירות. וכן הוא בטעם השני בדברי האור זרוע בס' רנו: 'דקרא כתיב למשחה שהמלכים אוכלים בשר צלי בקינוח סעודה, לכך נאכל על השבע'.

טעם זה באכילה על השובע מבואר גם בראב"ה בס' תקפה, וסבר דמהאי טעמא אף את המצה יש לאכול על השובע (הגם שדין 'למשחה' לא נאמר אל בבשר ולא בפת): 'ואף על פי שבחגיגה [אמרין] שהיא קודמת לפסח מפני שלא יאכל הפסח ברעבון ולא יבוא לידי איסור שבירת העצם כדאמרין בירושלמי, מה שאין כן במצה. ומיהו סילוק סוף הסעודה שיהא נאכל על השובע ויהא הטעם בפיו שלא ישכח זה שייך אפילו במצה, כגון שמצינו בקדשים ומנחות, כדתניא

יאכלו^(ה), שיהיו אוכלין חולין עמה כדי שתהא נאכלת על השובע, דהיינו דרך חירות כדרך שהמלכים אוכלין'.

הגר"ח סטנסיל בסי' כה בעמו' יא באר שישנו דין מיוחד שהפסח יאכל על השובע יתר מכל הקורבנות. כבר בארנו במקום אחר, שישנו דין אכילת הפסח של הבעלים הישראל מעבר לחיוב אכילת הכהנים את הקודשים. ולגבי אכילת הכהנים פסק הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות פ"י ה"א דין אכילתם על השובע: 'היתה להם אכילה מועטת אוכלין עמה חולין ותרומות, כדי שתהיה נאכלת עם השבע'. ברם לא הוזכר אכילת בעלים הישראלים על השובע. ובקרבן הפסח התחדש דין אכילת ישראל על השובע. וזהו לשון הגר"ח: 'צ"ל דהך דינא שתהיה נאכלת על השובע, הוא דוקא באכילת כהנים, ולא באכילת בעלים ובאכילת פסח הוא דין מיוחד מקרא דואכלו את הבשר. ובאמת בריש פ"י ממעשה"ק לא הוזכר שיהא מ"ע באכילת כהנים ולא באכילת בעלים, וכן דין למשחה ולגדולה באכילת קדשים לא הוזכר אלא באכילת כהנים'. אומנם רש"י הנ"ל השווה את דין אכילת הפסח על השובע ליתר הקדשים: 'הפסח שהוא נאכל באחרונה על השבע, שכן חובת כל הקרבנות'. וכן הרשב"ם הנ"ל.

אפשרות נוספת לבאר את דינו המיוחד של הפסח להאכל על השובע נעוץ בביאור המונח 'על השובע', האם הינו שיאכל כשהוא שבע, או שישבע בסעודה שאוכל אותו או לשבוע ממנו בדוקא. ואפשר שבכל הקרבנות אמרו שצריך לשבוע מאכילת הקדשים ורק בפסח המובן הינו לאוכלו באחרונה כשהוא שבע. ואזי שפיר מובן מדוע הקדימו את אכילת החגיגה, שכן ישבעו מאכילת הקדשים, ובסוף יאכלו את הפסח כשהוא שבע. במקום אחר הארכנו והראנו שרש"י הבין שדין 'לשובע' באכילת הפסח הינו לאוכלו באחרונה, ותינח לבאר כדפרשנו בתירוץ זה. ברם הרמב"ם הבין שיש לשבוע מהפסח, ולדבריו יש לבאר כי בכל הקודשים עיקר הקפידא שישבע בסעודה שאוכל אותם ואין קפידא אם אוכל מהקדשים בדווקא בתחילת סעודתו או בסופה, ברם מהפסח יש לאכול בסוף בדוקא. וע"כ אכלו את החגיגה קודם ושבעו מהפסח בדווקא. ולכשתדייק, שמא להכי בדין אכילת יתר הקדשים כתב הרמב"ם בריש הל' מעשה קרבנות: 'נאכלת עם השבע', שיש לשבוע בסעודה שכוללת את הקודשים, וכן בהעמק שאלה שאילתא עו סק"ז הביא כי הקדשים נאכלים עם חולין ותרומה, ולא הצריכו שיאכלו באחרונה בדוקא. ואילו בהל' קרבן פסח לשון הרמב"ם פ"ח ה"ג: 'מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע... ואחר כך אוכל בשר הפסח כדי לשבוע ממנו'.

אפשרות נוספת לבאר את החידוש באכילת הפסח על השובע, ניתן לבאר לשיטת הראב"ד המובאת בקובץ קמאי בתמורה בדף כג. עמ' תמ שתלה את דין אכילה על השובע ביתר הקורבנות ברצון האוכל ולא כחיוב ומצוה: 'אם לא הספיק להם שירי מנחה כדי שבעו, אם ירצו לאכול

עמה חולין ותרומה קודם אכילת המנחה יאכלו, ודין השובע באכילת אלו הינו רשות. ואילו דינו של הפסח הוא להאכל על השובע כחיוב ומצוה.